

ਰਸ ਦੇ ਪੰਜ ਭੇਦ ਹਨ : (1) ਤਿੱਖਾ (2) ਕੋੜਾ (3) ਕਸੈਲਾ (4) ਤੇਜਾਬੀ (5) ਸਿੱਠਾ।

ਸਪਰਸ ਦੇ 8 ਭੇਦ ਹਨ : (1) ਗੁਰੂ (ਭਾਰਾ) (2) ਲਘੂ (ਹਲਕਾ) (3) ਮਰਿਦੂ (4) ਕਠੋਰ (5) ਠੰਢਾ (6) ਗਰਮ (7) ਸਿਨਰੀਧ (ਚਿਕਨਾ) (8) ਰੁੱਖਾ ਸਪਰਸ।

ਅਨੂਪੁਰਬੀ ਦੇ ਚਾਰ ਭੇਦ ਹਨ : (1) ਨਰਕਾਨੂਪੁਰਬੀ (2) ਤਿਰਜੰਚਾਨੂਪੁਰਬੀ (3) ਮਨਸਾਨੂਪੁਰਬੀ (4) ਦੇਵਾਨੂਪੁਰਬੀ।

ਵਿਗਯੋਗਤੀ ਦੇ 2 ਭੇਦ ਹਨ : (1) ਸ਼ੁਭ (2) ਅਸ਼ੁਭ

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ 14 ਪਿੰਡ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਦੇ 65 ਭੇਦ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤੀ, ਤਰਸ ਤੇ ਸਥਾਵਰ ਦਰਸ਼ਕ ਇਹ 28 ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤੀ ਜੋੜ ਲੈਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ $65+28$ ਕੁੱਲ ਜੋੜ 93 ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

103 ਭੇਦ : 93 ਭੇਦ ਉਪਰਲੇ ਅਤੇ ਬੰਧਨ ਕਰਮ ਦੇ 5 ਭੇਦ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ 15 ਭੇਦ ਵੀ ਹਨ :

1. ਔਦਾਰੀਕ - ਔਦਾਰੀਕ ਕਾਰਮਨ ਬੰਧਨ ਨਾਮ ਕਰਮ।
2. ਔਦਾਰੀਕ - ਤੇਜਸ ਬੰਧਨ ਨਾਮ ਕਰਮ।
3. ਔਦਾਰੀਕ - ਕਾਰਮਨ ਬੰਧਨ ਨਾਮ ਕਰਮ
4. ਵੈਕਰੀਆ - ਵੈਕਰੀਆ ਬੰਧਨ ਨਾਮ ਕਰਮ।
5. ਵੈਕਰੀਆ - ਤੇਜਸ ਬੰਧਨ ਨਾਮ ਕਰਮ।
6. ਵੈਕਰੀਆ - ਕਾਰਮਨ ਬੰਧਨ ਕਰਮ।
7. ਅਹਾਰਕ - ਅਹਾਰਕ ਬੰਧਨ ਨਾਮ ਕਰਮ।
8. ਅਹਾਰਕ - ਤੇਜਸ ਬੰਧਨ ਨਾਮ ਕਰਮ।

9. ਅਹਾਰਕ - ਕਾਰਮਨ ਬੰਧਨ ਨਾਮ ਕਰਮ।
10. ਔਦਾਰੀਕ - ਤੇਜਸ ਕਾਰਮਨ ਬੰਧਨ ਨਾਮ ਕਰਮ।
11. ਵੈਕਰੀਆ - ਤੇਜਸ ਕਾਰਮਨ ਬੰਧਨ ਨਾਮ ਕਰਮ।
12. ਅਹਾਰਕ - ਤੇਜਸ ਕਾਰਮਨ ਬੰਧਨ ਨਾਮ ਕਰਮ।
13. ਤੇਜਸ - ਤੇਜਸ ਬੰਧਨ ਨਾਮ ਕਰਮ।
14. ਤੇਜਸ - ਕਾਰਮਨ ਬੰਧਨ ਨਾਮ ਕਰਮ।
15. ਕਾਰਮਨ - ਕਾਰਮਨ ਬੰਧਨ ਨਾਮ ਕਰਮ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਪਰੋਕਤ ਸੂਚੀ ਵਿਚ 10 ਭੇਦ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਨਾਲ ਗਿਣਤੀ 103 ਹੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

68 ਭੇਦ : ਬੰਧਨ ਨਾਮ ਕਰਮ ਦੇ 15 ਭੇਦ ਸੰਘਾਤਨ ਨਾਮ ਕਰਮ ਦੇ 5 ਭੇਦ ਦਾ 5 ਸਰੀਰ ਨਾਮ ਕਰਮ ਵਿਚ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਵਰਨ, ਗੰਧ ਤੇ ਸਪਰਸ਼ ਦੇ 20 ਭੇਦਾਂ ਨੂੰ 4 ਸਮਝਣ ਨਾਲ ਬਾਕੀ 67 ਭੇਦ ਬਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਬੰਧਨ ਕਰਮ ਦੇ	15 ਭੇਦ
ਸੰਘਾਤਨ ਕਰਮ ਦੇ	05 ਭੇਦ
ਵਰਨਾ ਆਦਿ ਦੇ	16 ਭੇਦ
ਕੁੱਲ	36 ਭੇਦ

103 - 36 ਕੁੱਲ 67 ਭੇਦ।

(7) ਗੌਤਰ - ਉਚੇ ਤੇ ਨੀਵੇਂ ਗੌਤ ਦਾ ਕਰਨ ਇਹੋ ਕਰਮ ਹੈ ਇਹ ਕਰਮ ਪਾਪ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਖੁੰਨ ਦਾ ਵੀ ਹੈ। ਨਾਮ ਕਰਮ ਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਉਚੇ ਤੇ ਨੀਵੇਂ ਗੌਤ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(8) ਆਯੁਸ਼ - ਇਸ ਕਰਮ ਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਜੀਵ ਭਿੰਨ

ਭਿੰਨ ਗਤੀ ਵਿਚ ਉਮਰ ਭੋਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਮ ਦੇ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੇ ਜੀਵ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਉਸ ਕੈਦੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਜੇਲ ਭੋਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੈਦੀ ਜੇਲ ਭੁਗਤ ਕੇ ਕੈਦ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਤਮਾ ਆਯੁਸ਼ ਕਰਮ ਅਧੀਨ ਉਮਰ ਭੋਗ ਕੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਕੈਦ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ :

- (1) ਨਰਕ ਆਯੁ
- (2) ਤਿਰਜੰਚ ਆਯੁ
- (3) ਮਨੁੱਖ ਆਯੁ
- (4) ਦੇਵ ਆਯੁ

ਜੀਵ, ਪੁੰਨ, ਪਾਪ ਆਪ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਹੀ ਪੁਦਗਲ ਹੈ। ਪੁੰਨ, ਪਾਪ ਤੇ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਜੀਵ ਤੇ ਪੁਦਗਲ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਕਾਰਨ ਜੋ ਸਕਿਤੀ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਪੁੰਨ ਪਾਪ ਹੈ। ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਪੁਦਗਲ ਇੰਨੇ ਸੂਖਮ ਹਨ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਵਿਆਖਿਆ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਦੀਸ਼ਵਰ ਦੀ ਲੀਲਾ ਆਖ ਕੇ ਕੰਮ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਦਗਲ ਜੜ (ਬੇਜਾਨ) ਹਨ ਪਰ ਚੇਤਨ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਮਾੜਾ ਫਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਦਾ ਨਸ਼ਾ ਭੋਗਦਾ ਹੈ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਤਮਾ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਪੁਦਗਲਾਂ ਕਾਰਨ ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਤੇਤੀਵਾਂ ਅਧਿਐਨ

ਮੈਂ ਅੱਠ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਾਰ ਵਰਨਣ ਕਰਾਂਗਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ
ਜਕੜਿਆ ਹੋਇਆ ਇਹ ਜੀਵ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜਨਮ ਮਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।।

(1) ਗਿਆਨਾਵਰਨੀਆ (2) ਦਰਸ਼ਨਾਵਰਨੀਆ (3) ਵੇਦਨੀਆ
(4) ਮੇਹ ਕਰਮ (5) ਆਯੁ ਕਰਮ।।2।

(6) ਨਾਮ ਕਰਮ (7) ਗੋਤਰ ਕਰਮ (8) ਅੰਤਰਾਏ ਕਰਮ।
ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਅੱਠ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਰਮ ਹਨ।।3।

ਗਿਆਨਾ ਵਰਨੀਆ ਕਰਮ ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ (1) ਸ਼ਰੂਤ
ਗਿਆਨਾ ਵਰਨ (2) ਅਭਿਨਿਬੋਧਿਕ ਗਿਆਨਾਵਰਨ (3) ਅਵਧੀ ਗਿਆਨਾਵਰਨ
(4) ਮਨੋਗਿਆਨਾਵਰਨ (5) ਕੇਵਲ ਗਿਆਨਾਵਚਨ।।4।

ਨੀਂਦ - ਸੱਖ ਪੂਰਬਕ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਨੀਂਦਰ।

ਪ੍ਰਚਲਾ - ਬੈਠੇ ਬੈਠੇ ਸੌ ਜਾਣਾ।

ਨਿਦਰਾ ਨੀਂਦਰਾ - ਕਸ਼ਟ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਨੀਂਦ।

ਪ੍ਰਚਲਾ ਪ੍ਰਚਲਾ - ਤੁਰਦੇ ਤੁਰਦੇ ਸੌ ਜਾਣਾ।

ਸਤਿਆਨਰਿਦੀ : ਅਜਿਹੀ ਨੀਂਦ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਆਦਮੀ ਵਿਚ
ਕਾਫੀ ਸ਼ਕਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਗਲਤ ਕੰਮ ਨੀਂਦ
ਵਿਚ ਕਰ ਬੈਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਉਸ ਨੇ
ਕੀ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।।5।

ਚਕਸੂ ਦਰਸ਼ਨਾਵਰਨ, ਅਚਕਸੂ ਦਰਸ਼ਨਾਵਰਨ, ਅਵੱਧੀ ਦਰਸ਼ਨਾਵਰਨ
ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਦਰਸ਼ਨਾਵਰਨਾ ਇਹ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨਾਵਰਨੀਆ ਕਰਮ ਦੇ ਭੇਦ
ਹਨ।।6।

ਵੇਦਨੀਆ ਕਰਮ ਦੇ ਦੋ ਭੇਦ ਹਨ (1) ਸਾਂਤਾ ਵੇਦਨੀਆ (2) ਅਸਾਂਤਾ ਵੇਦਨੀਆ। ਸਾਂਤਾ ਅਤੇ ਅਸਾਂਤਾ ਵੇਦਨੀਆ ਕਰਮ ਦੇ ਅਨੇਕ ਭੇਦ ਹਨ। 7।

ਮੋਹਨੀਆ ਕਰਮ ਦੇ ਵੀ ਦੋ ਭੇਦ ਹਨ (1) ਦਰਸ਼ਨ ਮੋਹਨੀਆ (2) ਚਾਰਿੱਤਰ ਮੋਹਨੀਆ। ਦਰਸ਼ਨ ਮੋਹਨੀਆ ਦੇ ਤਿੰਨ ਭੇਦ ਅਤੇ ਚਾਰਿੱਤਰ ਮੋਹਨੀਆ ਦੇ ਦੋ ਭੇਦ ਹਨ। 8।

ਸਮਿਅਕਤਵ, ਮਿਥਿਆਤਵ ਅਤੇ ਸਮਿਅਕ ਮਿਥਿਆਤਵ ਇਹ ਤਿੰਨ ਦਰਸ਼ਨ ਮੋਹਨੀਆ ਕਰਮ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਹਨ। 9।

ਚਾਰਿੱਤਰ ਮੋਹਨੀਆ ਕਰਮ ਦੇ ਦੋ ਭੇਦ ਹਨ (1) ਕਸ਼ਾਏ ਮੋਹਨੀਆ (2) ਨੋਕਸ਼ਾਏ ਮੋਹਨੀਆ। 10।

ਕਸ਼ਾਏ ਮੋਹਨੀਆ ਕਰਮ ਦੇ 16 ਭੇਦ ਹਨ ਅਤੇ ਨੋਕਸ਼ਾਏ ਮੋਹਨੀਆ ਕਰਮ ਦੇ ਸੱਤ ਜਾਂ ਨੌ ਭੇਦ ਹਨ। 11।

ਆਯੂ ਕਰਮ ਦੇ ਚਾਰ ਭੇਦ ਹਨ (1) ਨਾਰਕੀ ਆਯੂ (2) ਪਸੂ ਆਯੂ (3) ਮਨੁਖ ਆਯੂ (4) ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਆਯੂ। 12।

ਨਾਮ ਕਰਮ ਦੇ ਦੋ ਭੇਦ ਹਨ (1) ਸ਼ੁਭ ਨਾਮ (2) ਅਸ਼ੁਭ ਨਾਮ। ਸ਼ੁਭ ਅਤੇ ਅਸ਼ੁਭ ਨਾਮਾਂ ਦੇ ਅਨੇਕ ਭੇਦ ਹਨ। 13।

ਗੋਤਰ ਕਰਮ ਦੇ ਦੋ ਭੇਦ ਹਨ (1) ਉੱਚ ਗੋਤਰ (2) ਨੀਚ (ਨੀਵਾਂ) ਗੋਤਰ। ਇਕੋਂ ਦੀਆਂ ਅੱਠ ਅੱਠ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ। 14।

ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਅੰਤਰਾਇ ਕਰਮ ਦੇ ਪੰਜ ਭੇਦ ਹਨ। (1) ਦਾਨ ਅੰਤਰਾਇ (ਦਾਨ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪੈਣਾ) (2) ਲਾਭ ਅੰਤਰਾਇ (ਲਾਭ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪੈਣਾ) (3) ਭੋਗ ਅੰਤਰਾਇ (ਸਭ ਕੁਝ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਢੁਖ ਭੋਗਣਾ) (4) ਉਪਭੋਗ ਅੰਤਰਾਇ (ਵਸਤਾ ਹੋਣ ਤੇ ਵੀ ਵਰਤ ਨਾ ਸਕਣਾ)

(5) ਵੀਰਜ਼ ਅੰਤਰਾਇ (ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਤਕੜਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ
ਤਿਨਕਾ ਤੋੜਨ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾ ਹੋਣਾ)। 15।

ਇਹ ਕਰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਮੂਲ ਆਦਤਾਂ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਆਦਤਾਂ ਹਨ।
ਇਸ ਦੇ ਅੱਗੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ (ਪ੍ਰਮਾਣ ਜਾਂ ਦਰਵ, ਕਾਲ, ਖੇਤਰ ਅਤੇ
ਭਾਵ ਨੂੰ ਵੀ ਸੋਣਾ)। 16।

ਇਕ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਜੋ ਕਰਮ ਪੁਦਗਲ ਲੱਗਦੇ ਹਨ।
ਇਹ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ, ਆਤਮਾ ਦੇ ਬੰਧਨ ਪੱਖੋਂ ਅਨੰਤ ਹਨ। ਪਰ ਸਿੱਧਾਂ
ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਕਰਮ ਪ੍ਰਮਾਣ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹਨ। (ਭਾਵ ਜੀਵ
ਆਤਮਾਵਾਂ ਪੱਖੋਂ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਅਨੰਤ ਹਨ। ਸਿੱਧ ਆਤਮਾਵਾਂ ਦੇ ਪੱਖੋਂ
ਕਰਮ ਪ੍ਰਮਾਣ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹਨ।) 17।

ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਲਈ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕਰਨ ਯੋਗ ਕਰਮ ਪੁਦਗਲ ਛੇ
ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਆਤਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ
ਸ਼ਕਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਆਤਮਾ ਦੇ ਹਰ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। 18।

ਗਿਆਨਾਵਰਨੀਆ ਕਰਮ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਥਿਤੀ ਤੀਹ
ਕਰੋੜ ਸਾਗਰੋਪਮ ਦੀ ਅਤੇ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਅੰਤਰਮਹੂਰਤ (ਮਹੂਰਤ ਤੋਂ ਘੱਟ)
ਹੈ। 19।

ਗਿਆਨਾਵਰਨੀਆ ਦਰਸਨਾਵਰਨੀਆ, ਵੇਦਨੀਆਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰਾਏ
ਕਰਮ ਦੀ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਆਖੀ ਗਈ ਹੈ। 20।

ਮੋਹਨੀਆ ਕਰਮ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ 10 ਕਰੋੜ $\times$ 10
ਕਰੋੜ ਸਾਗਰੋਪਮ ਹੈ ਅਤੇ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਥਿਤੀ ਅੰਤਰਮਹੂਰਤ ਦੀ ਹੈ। 21।

ਆਯੂ ਕਰਮ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਥਿਤੀ 33 ਸਾਗਰੋਪਮਾਂ
ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਥਿਤੀ ਅੰਤਰਮਹੂਰਤ ਹੈ। 22।

ਨਾਮ ਤੇ ਗੋਤਰ ਕਰਮ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਥਿਤੀ 10
ਕਰੋੜ × 20 ਕਰੋੜ ਸਾਗਰੋਪਮ ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਥਿਤੀ ਅੱਠ
ਮਹੂਰਤ ਹੈ। 23।

ਸਿੱਧਾਂ ਦੇ ਅਨੰਤ ਦੇ ਭਾਗ ਤੋਂ ਘੱਟ ਜਿੰਨੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਰਸ
ਵਿਸੇਸ਼ ਹਨ ਸਾਰੇ ਅਨੁਭਾਗਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਸਾਰੇ ਭਵਯ ਅਤੇ ਅਭਵਯ
ਜੀਵਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। 24।

ਇਸ ਲਈ ਇਹਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਵਿਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨ ਕੇ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਸਾਧੂ
ਇਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬਰ (ਰੋਕੇ) ਅਤੇ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋ। 25।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੌ ਆਖਦਾ ਹਾਂ।

ਟਿੱਪਣੀਆਂ

ਗਾਥਾ 3

ਸਮਾਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸੰਖੇਪ ਹੈ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਕਰਮ ਅੱਠ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ
ਹਨ। ਪਰ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਭੇਦ, ਸਵਰੂਪ ਤੇ ਗੁਣਾਂ ਪੱਖੋਂ ਕਰਮ ਤਾਂ ਅਨੰਤ
ਹਨ।

ਗੋਤਰ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ - ਕੁਝ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਜਾਂ
ਆਚਰਣ ਉੱਚਾ ਆਚਰਣ ਉੱਚਾ ਗੋਤਰ ਹੈ, ਨੀਚ ਆਚਰਣ ਨੀਚ ਗੋਤਰ
ਹੈ।

‘ਉਚਚਨੀਂ ਚਰਣ, ਉਚਚਨੀਂ ਹਵੇ ਗੋਦਾਂ (ਗੋਮਟਸਾਰ
ਕਰਮਕਾਂਡ ਗਾਥਾ 13)

ਗਾਥਾ 7

ਸਾਤਾ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸਰੀਰਿਕ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸੁਖ ਹੈ। (ਧਾਰਤ ਸੁਖਾਂ

ਸ਼ਾਰੀਰ ਮਾਨਸਚ ਚ ਸਰਵਾਰ्थੀਸਦਿਤ੍ਵ ਵੁਤਿ)

ਗਾਥਾ 10

ਨੇ ਕਸ਼ਾਇ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਸ਼ਾਇ ਵਰਗਾ, ਹਾਸਾ, ਰਤਿ ਤੇ ਅਰਿਤ
ਨੌ ਕਸ਼ਾਇ ਹਨ।

ਗਾਥਾ 11

ਇਕ ਵਾਰ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਫਲ, ਭੋਜਨ ਆਦਿ ਭੋਗ
ਹਨ। ਬਾਰ ਬਾਰ ਇਸਤੇਮਾਲ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਗਹਿਣ, ਕੱਪੜੇ,
ਮਕਾਨ ਆਦਿ ਉਪਭੋਗ ਹਨ।

ਗਾਥਾ 18

ਪੂਰਬ ਆਦਿ ਚਾਰ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਰਧਵੇਂ ਤੇ ਅੱਧ ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ
ਕੇ ਛੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਆਕਾਸ਼ (ਖੇਤਰ) ਵਿਚ ਜੀਵ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ,
ਉਸ ਬਾਂ ਦੇ ਕਰਮ ਪੁਦਗਲ ਰਾਗ ਆਦਿ ਕਾਰਨ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਲੱਗਦੇ
ਹਨ।

ਇਸਾਨ ਆਦਿ ਉਪ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਕਰਮ ਪੁਦਗਲ ਆਤਮਾ ਨੂੰ
ਲੱਗਦੇ ਹਨ। 6 ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਸਿੱਧਾਂਤ ਦੋ ਇੰਦਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਜੀਵਾਂ ਤੋਂ
ਲੈ ਕੇ ਪੰਜ ਇੰਦਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਕ
ਇੰਦਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਜੀਵਾਂ ਲਈ ਕਈ ਥਾਂ 3, 4, 5 ਤੇ ਕਈ ਥਾਂ 6
ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਗਾਥਾ 19-20

ਇਥੇ ਵੇਦਨੀਆ ਕਰਮ ਦੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਥਿਤੀ ਅੰਤਮਹੁਰਤ ਆਖੀ
ਗਈ ਹੈ। ਪਰ ਕਈ ਆਗਮਾਂ ਵਿਚ ਇਹ 12 ਮਹੂਰਤ ਹੈ। ਟੀਕਾਕਾਰ
ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। ਤਦਭਿਪ੍ਰਾਯਾਂ ਨਵਿਦਮ:

ਲੋਸ਼ਿਆ ਅਧਿਐਨ

ਵਿਚਾਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ। ਉਹ ਚੰਗੇ ਹੋਣ ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਇਸ ਅਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਲੋਸ਼ਿਆ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਜੈਨ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜੋ ਬਾਹਰਲੇ ਸੰਗ ਸਾਥ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਬਾਹਰਲੇ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਬਾਹਰਲੇ ਧੰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਸੱਚਾਈ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਾਹਰਲੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਲਗਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹਰ ਜੀਵ ਬਾਹਰਲੇ ਰੰਗ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਬਾਹਰ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਤੋਂ ਰੰਗੀਨ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਲੋਸ਼ਿਆ ਇਸ ਰੰਗੀਨ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਇਕ ਸਿੱਟਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਰਮ ਬੋਧ ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਨਾਲ ਜੋ ਕਰਮ ਨਾਲ ਲਿਬੇੜਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਨਾਲ ਜੋ ਕਰਮ ਦਾ ਸਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਲੋਸ਼ਿਆ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਲੋਸ਼ਿਆ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਦੇ ਚੰਗੇ ਮਾੜੇ ਸੁਭਾਅ ਕਰਕੇ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਜਿੰਨੇ ਸਥੂਲ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਸਕੰਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਭ ਰੰਗ ਅਤੇ ਉਪਰੰਗਾਂ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਰੀਰ ਸਥੂਲ ਸਕੰਧ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਵੀ ਸਾਰੇ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਉਹ ਰੰਗੀਨ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਹਰਲੇ ਰੰਗਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਰੰਗਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਅਸਰ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਭਗਵਾਨ

ਮਹਾਵੀਰ ਨੇ ਸਭ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਛੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ। ਅਨੁਭਾਵ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ : ਰਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਰਨ ਆਤਮ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਕਰਮ ਪੁਦਗਲ ਰਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੂੰ ਅਨੁਭਾਵ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਲੋਸ਼ਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਦੋ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਲਈ ਤੀਸਰੇ ਲੇਸ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਕਰਮਬੰਧ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋਸ਼ਿਆ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਲੋਸ਼ਿਆ

ਮਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਥਵਾ ਮੁੱਖ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵੀ ਮੁੱਖ ਤੇ ਅਸੁੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਾਰਨ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਮਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਕਾਰਨ ਤੇ ਮਨ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਲੋਸ਼ਿਆ ਅਖਦੇ ਹਨ। ਕਾਰਨ ਨੂੰ ਦਰਵਾਂ ਲੋਸ਼ਿਆ ਅਤੇ ਮਨ ਦੇ ਅਸਰ ਨੂੰ ਭਾਵ ਲੋਸ਼ਿਆ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਕਾਰਨ ਬਨਣ ਵਾਲੇ ਪੁਦਗਲ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰੰਗ, ਰੰਧ, ਰਸ ਤੇ ਸਪਰਸ਼ ਵੀ ਹੈ। ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਅਸੁੱਧੀ ਤੇ ਢੁੱਧੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਤੇ ਸ਼ੁਕਲ ਰੰਗਾਂ ਤੋਂ ਜਾਹਿਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ-ਨੀਲ-ਕਪੋਤ ਤਿੰਨ ਰੰਗ ਅਸੁੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਤੇਜਸ ਪਦਮ ਤੇ ਸ਼ੁਕਲ ਲੋਸ਼ਿਆ ਧਰਮ ਲੋਸ਼ਿਆਵਾਂ ਹਨ। ਲੋਸ਼ਿਆ ਦੇ ਨਾਉਂ, ਰੰਗ, ਰਸ, ਰੰਧ, ਸਪਰਸ਼, ਪਰਿਨਾਮ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ।

6 ਲੋਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ

- (1) ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ (ਕਾਲਾ) ਲੋਸ਼ਿਆ (2) ਨੀਲ ਲੋਸ਼ਿਆ (3) ਕਪੋਤ ਲੋਸ਼ਿਆ (4) ਤੇਜ਼ੇ ਲੋਸ਼ਿਆ (5) ਪਦਮ ਲੋਸ਼ਿਆ (6) ਸ਼ੁਕਲ (ਸਫੈਦ)

ਲੇਸ਼ਿਆ।

ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਰਗਨਿਕਾਏ (ਦੀਰਗਨਿਕਾਏ 1/2 ਸਫ਼ਾ 19-20) ਵਿਚ ਇਕ ਪੁਰਨ ਕਸ਼ਯਪ ਨਾਉਂ ਦੇ ਤੀਰਖੰਕਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਅਨੁਸਾਰ ਛੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ (ਅਗੁਤਰਨਿਕਾਰ 6/6/3 ਭਾਗ 3 ਸਫ਼ਾ 35-93-94)

- (1) ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਭਿਜਾਤੀ - ਬੁਰਾ ਕਰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਸਾਈ ਆਦਿ
  - (2) ਨੀਲਾਭਿਜਾਤੀ - ਬੁੱਧ ਭਿਕਸੂ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਕਰਮਵਾਦੀ, ਕ੍ਰਿਆਵਾਦੀ ਭਿਕਸੂ।
  - (3) ਲੋਹੀਤਾਭਿਜਾਤੀ - ਇਕ ਵਸਤਰ ਪਹਿਨਣ ਵਾਲੇ ਨਿਰਗਰੰਥ
  - (4) ਹਰਿਦਰਭਿਜਾਤੀ - ਸਫੈਦ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਨੰਗੇ ਭਿਕਸੂ
  - (5) ਸੁਕਲਾਭਿਜਾਤੀ - ਆਜਾਵਿਕ ਸਾਧੂ ਤੇ ਸਾਧਵੀਆਂ ਦਾ ਸੰਘ
  - (6) ਧਰਮਸੁਕਭਿਜਾਤੀ - ਆਜਾਵਿਕ ਆਚਾਰਿਆ - ਨੰਦ, ਵਤਸ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਸਾਂਕ੍ਰਿਤਯ ਮਸਖਰੀ ਗੋਸ਼ਾਲਕ ਆਦਿ ਦਾ ਵਰਗ।
- ਮਹਾਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸਨਤਕੁਮਾਰ ਨੇ ਦਾਨਵੇਦਰ ਵਰਿਤਰਹਾਸੁਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ “ਪ੍ਰਾਣੀ ਛੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ (1) ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ (2) ਧੂੰਦੇ ਵਰਗੇ (3) ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਸੁੱਖ ਦਰਮਿਆਨਾ ਹੈ (4) ਲਾਲ ਰੰਗ ਸੁੱਖਕਾਰੀ ਹੈ (5) ਹਰਦਿਰ (ਪੀਲਾ) ਰੰਗ ਸੁੱਖਕਾਰੀ ਹੈ। (6) ਸੁਕਲ ਰੰਗ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁੱਖਕਾਰੀ ਹੈ (ਮਹਾਭਾਰਤ ਸਾਤੀਪਰਵ 280/33)

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰੰਗ ਦੀ ਨੀਚ ਗਤੀ ਹੈ ਉਹ ਨਰਕ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕੰਮਾਂ

ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਰਹੀਂਦਾ ਹੈ। ਨਰਕ ਤੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲਾ ਜੀਵ ਧੂੰਏ ਵਾਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਸੂ ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਰੰਗ ਹੈ। ਹਰਾ ਰੰਗ ਖਾਸ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਹੈ। ਸੁਕਲ ਰੰਗ ਸਿੱਧ ਸਰੀਰ ਧਾਰੀ ਦਾ ਰੰਗ ਹੈ (ਮਹਾਭਾਰਤ ਸ਼ਾਤੀਪਰਵ 280/34-47)।

ਸ੍ਰੀਮਦ ਭਗਵਤ ਰਾਤੀ ਵਿਚ ਰਾਤੀ ਦੇ ਦੋ ਭੇਦ ਹਨ (1) ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ (2) ਸੁਕਲ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰਾਤੀ ਵਾਲਾ ਬਾਰ ਬਾਰ ਜਨਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਸੁਕਲ ਰਾਤੀ ਵਾਲਾ ਜਨਮ ਮਰਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਰਾਤੀ 8/26)।

ਧਮਪਦ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਧਰਮ ਦੇ ਦੋ ਭਾਗ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ “ਪੰਡਿਤ ਮਨੁੱਖ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਧਰਮ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸੁਕਲ ਧਰਮ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ” (ਧਮਪਦ ਪੰਡਤ ਬੱਗ ਸ਼ਲੋਕ 19)।

ਪਤੰਜਲੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਯੋਗ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਚ ਕਰਮ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਰਾਤੀਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ (1) ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ (ਬਹੁਤ ਅਸੁੱਧ) (2) ਸੁਕਲ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ (ਅਸੁੱਧ) (3) ਸੁਕਲ (ਸੁੱਧ) (4) ਅਸੁਕਲ-ਅਕ੍ਰਿਸ਼ਨ (ਬਹੁਤ ਸੁੱਧ) ਹੈ। ਯੋਰੀ ਦੀ ਕਰਮਜਾਤ ਅਸੁਕਲ ਅਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਾਬੀ ਤਿੰਨ ਕਰਮ ਜਾਤੀਆਂ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸਵੈਤਸਰ ਉਪਨਿਸਥ (4/5) ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਲੋਹਿਤ, ਸੁਕਲ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਵਾਲੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਿਵਸਵਰਉਦੇ ਟੀਕਾ ਸ਼ਲੋਕ 156 ਸਫ਼ਾ 42 ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਰੰਗ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਣੂਆਂ ਦੇ ਨਾਉਂ, ਰੰਗ, ਆਕਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ :

(1) ਪ੍ਰਬਵੀ : ਇਸ ਦੀ ਰਫਤਾਰ ਬਹੁਤ ਅਲਪੱਤਰ (ਘੱਟ) ਹੈ। ਰੰਗ ਪੀਲਾ ਹੈ। ਆਕਾਰ ਚੌਰਸ ਹੈ, ਸਵਾਦ ਮਿੱਠਾ ਹੈ।

(2) ਪਾਣੀ : ਵੇਗ ਅਲਪ (ਬੋੜਾਂ) ਹੈ। ਰੰਗ ਸਫੈਦ ਜਾਂ ਬੈਂਗਨੀ ਹੈ। ਅਕਾਰ ਅੱਧ ਚੰਦਰਮਾ ਵਰਗਾ ਹੈ। ਸਵਾਦ ਕਸੈਲਾ ਹੈ।

(3) ਤੇਜ਼ਸ : (ਅੱਗ) ਰਫਤਾਰ ਤੇਜ਼ ਹੈ। ਰੰਗ ਲਾਲ ਹੈ। ਆਕਾਰ ਤਿਕੋਨ ਹੈ। ਸਵਾਦ ਚਰਪਰਾ ਹੈ।

(4) ਹਵਾ : ਤੇਜ਼ ਤੋਂ ਤੇਜ਼ ਹੈ। ਰੰਗ ਨੀਲਾ ਜਾਂ ਅਸਮਾਨੀ ਹੈ। ਆਕਾਰ ਗੋਲ ਹੈ। ਸਵਾਦ ਰਹਿਤ ਹੈ।

(5) ਆਕਾਸ਼ : ਸਭ ਤੋਂ ਤੇਜ਼ ਹੈ। ਕਾਲਾ ਜਾਂ ਸਭ ਰੰਗਾਂ ਦਾ ਮਿਸਰਨ ਰੰਗ ਹੈ। ਆਕਾਰ ਰਹਿਤ ਹੈ। ਸਵਾਦ ਕੜਵਾ ਹੈ। ਇਹ ਰੰਗ ਮਨੁੱਖੀ ਜਗਤ ਤੇ ਅਸਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸੱਤ ਲੋਸ਼ਿਆਵਾਂ ਦੇ ਲੱਛਣ

(ੳ) ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ : ਮਿਥਿਆਤਵ, ਅਵਿਰਤੀ, ਪ੍ਰਮਾਦ, ਕਸ਼ਾਇ ਅਤੇ ਅਸੁਭ ਪੰਜ ਆਸਰਵਾਂ (ਪਾਪਾਂ) ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਰਹਿਣਾ, ਮਨ, ਬਚਨ ਤੇ ਸਰੀਰ ਤੇ ਸੰਜਮ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਖਿਮਾਂ ਕਰਨਾ, ਨੀਚਤਾ ਵਿਸ਼ਾਉਣਾ, ਅਵਿਵੇਕ ਰੱਖਣਾ, ਬਿਨਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕੰਮ ਕਰਨਾ, ਗੁੱਸੇ ਵਾਲਾ ਤੇ ਇੰਦਰੀਆਂ ਤੇ ਕਾਬੂ ਨਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਲੋਸ਼ਿਆ ਵਾਲਾ ਹੈ (ਉਤਰਾਧਿਐਨ ਸੂਤਰ 34/2-24)।

(ਅ) ਨੀਲ : ਈਰਖਾਲੂ, ਆਪਣੀ ਹੀ ਗੱਲ ਆਖਣ ਵਾਲਾ, ਅਗਿਆਨੀ, ਪੋਖੇਬਾਜ਼, ਬੇਸ਼ਰਮ, ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਭੋਗੀ, ਦਵੇਸ਼ੀ, ਠੱਗ, ਗਾਡਲ, ਰਸਾਂ ਦਾ ਸ਼ੈਕੀਨ, ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਇੱਛਕ, ਆਰੰਥ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਸੁਭਾਤ ਤੋਂ ਨੀਚ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਵਿਚਾਰੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨੀਲ ਲੋਸ਼ਿਆ ਵਾਲਾ ਹੈ (ਉਤਰਾਧਿਐਨ ਸੂਤਰ 34/25-26)।

(੬) ਕਪੋਤ : ਬੋਲ ਚਾਲ ਠੀਕ ਨਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲ, ਧੈਖੇਬਾਜ਼, ਚਾਰਿੱਤਰ ਤੋਂ ਉਲਟ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ ਆਪਣੇ ਦੋਸ਼ ਛਪਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਝੂਠਾ, ਮਖੋਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਭੈੜੇ ਬਚਨ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ, ਚੇਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਮਸਥਰੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਪਤੇ ਲੇਸ਼ਿਆ ਵਾਲਾ ਹੈ (ਉਤਰਾਧਿਐਨ ਸੂਤਰ 34/27-28)।

(੭) ਤੇਜਸ : ਨਰਮ ਵਰਤਾਉ ਕਰਨ ਵਾਲ, ਜੋ ਚਲਾਕ ਨਹੀਂ, ਧੈਖੇ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਸੋਰ ਸ਼ਰਾਬਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਵਿਨੈਵਾਨ, ਇੰਦਰੀਆਂ ਦਾ ਜੇਤੂ, ਮਾਨਸਿਕ ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਧਨੀ, ਤਪੱਸਵੀ, ਧਾਰਮਿਕ, ਪ੍ਰੇਮ ਧਰਮ ਵਿਚ ਦਰਿੜ, ਪਾਪ ਤੋਂ ਡਰਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਇੱਛੁਕ ਤੇਜਸ ਲੇਸ਼ਿਆ ਵਾਲਾ ਹੈ (ਉਤਰਾਧਿਐਨ ਸੂਤਰ 34/29-30)

(੮) ਪਦਮ : ਕਰੋਧ, ਮਾਨ, ਮਾਇਆ ਤੇ ਲੋਭ ਜਿਸ ਥੋੜ੍ਹੇ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ, ਜੋ ਚਿੱਤ ਤੋਂ ਸ਼ਾਂਤ ਹੈ, ਆਤਮਿਕ ਸੁੱਖ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਥੋੜ੍ਹਾ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ ਤੇ ਜੇਤੂ ਪਦਮ ਲੇਸ਼ਿਆ ਵਾਲਾ ਹੈ (ਉਤਰਾਧਿਐਨ ਸੂਤਰ 34/31-32)।

(੯) ਸ਼ੁਕਲ : ਧਰਮ ਤੇ ਸ਼ੁਕਲ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲੱਗਣਾ, ਚਿੱਤ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਸਵੈ ਕਾਬੂ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਸਮਿਅਕ (ਸਹੀ) ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਮਨ, ਬਚਨ ਤੇ ਸਰੀਰ ਰਾਹੀਂ ਸੰਜਮ ਪਾਲਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦਾ ਜੇਤੂ ਸ਼ੁਕਲ ਲੇਸ਼ਿਆ ਵਾਲਾ ਹੈ।

(੧) ਸਥਾਨ - ਸਭ ਲੇਸ਼ਿਆ ਦਾ ਸਥਾਨ ਅਸੰਖ ਹਨ।

(੨) ਸਥਿਤੀ

(੩) ਗਤੀ : ਕਿਸ਼ਨ, ਨੀਲ, ਕਪੋਤ ਦੀ ਗਤੀ “ਭੈੜੀ ਦੁਰਗਤੀ ਹੈ”, ਤੇਜਸ, ਪਦਮ ਤੇ ਸ਼ੁਕਲ ਦੀ ਸ਼ੁਭ ਗਤੀ ਹੈ।

(10) ਉਮਰ : ਲੋਸ਼ਿਆ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੇ ਆਖੀਰ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਉਮਰ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਪਰ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਉਮਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਯਮ ਸਭ ਲੋਸ਼ਿਆ ਤੇ ਸਮਾਨ ਹੈ।

ਭਗਵਤੀ ਸੂਤਰ, ਪ੍ਰਗਾਅਪਨਾ ਸੂਤਰਾਂ ਵਿਚ ਲੋਸ਼ਿਆਵਾਂ ਦੀ ਲੰਬੀ ਵਿਆਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਮਨੁਖ ਦਾ ਸਰੀਰ ਪੁਦਗਲ ਹੈ। ਪੁਦਗਲਾਂ ਵਿਚ ਰੰਗ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ 24 ਤੀਰਥਕਰਾਂ ਦੀ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਰੰਗਾ ਸਾਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਆਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਪਦਮ ਪ੍ਰਭੂ ਤੇ ਵਾਸੂ ਪੂਜਯ ਜੀ ਦਾ ਲਾਲ ਰੰਗ ਹੈ। ਚੰਦਰ ਪ੍ਰਭੂ ਤੇ ਪੁਸ਼ਪਦੰਤ ਦਾ ਰੰਗ ਸਫੈਦ ਹੈ। ਮੁਨੀਸੁਵਰਤ ਤੇ ਅਰਿਸ਼ਟ ਨੇਮਿ ਜੀ ਦਾ ਰੰਗ ਕਾਲਾ ਹੈ। ਮੱਲੀ ਨਾਥ ਤੇ ਪਾਰਸ਼ਵਨਾਥ ਜੀ ਦਾ ਰੰਗ ਨੀਲਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਸੌਲਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਸੁਨਹਿਰੀ ਹੈ।

ਲੋਸ਼ਿਆ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਪੁਰਾਣੇ ਜੈਨ ਆਚਾਰਿਆ ਨੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਉਦਾਹਰਣ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਕ ਵਾਰ ਛੇ ਮਿੱਤਰ ਇਕ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਗਏ। ਭਿੰਨਕਰ ਗਰਮੀ ਪੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਛੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਖ ਤੇ ਪਿਆਸ ਨੇ ਖੂਬ ਸਤਾਇਆ। ਅਚਾਨਕ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਫਲਾਂ ਨਾਲ ਲੱਦਿਆ ਦਰਖਤ ਵੇਖਿਆ।

ਪਹਿਲਾ ਮਿੱਤਰ ਜੋ ਕਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਲੋਸ਼ਿਆ (ਮਾੜੇ ਸੁਭਾਅ) ਵਾਲਾ ਸੀ ਕਿ ਫਲਾਂ ਵਾਲੇ ਦਰਖਤ ਨੂੰ ਕੱਟ ਕੇ ਆਪਾਂ ਰਲ ਕੇ ਸਾਰੇ ਫਲ ਖਾਈਏ।

ਦੂਜਾ ਮਿੱਤਰ ਜੋ ਕਿ ਨੀਲ ਲੋਸ਼ਿਆ ਵਾਲਾ ਸੀ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਰੇ ਦਰਖਤ ਨੂੰ ਜੜੋਂ ਕੱਟਣ ਦੀ ਕੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਆਪਾਂ ਫਲਾਂ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਟਾਹਣਾ ਹੀ ਕੱਟ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ।

ਤੀਜਿਆ ਕੁਪੋਤ ਲੇਸ਼ਿਆ ਵਾਲਾ ਮਿੱਤਰ ਆਖਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਫਲਾਂ
ਵਾਲੇ ਦਰਖਤ ਦਾ ਵੱਡਾ ਟਾਹਣਾ ਕੱਟਣ ਦੀ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਆਪਾਂ
ਫਲਾਂ ਵਾਲੀ ਛੋਟੀ ਟਾਹਣੀ ਵੱਡ ਕੇ ਫਲ ਖਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ।

ਤੇਜਸ ਲੇਸ਼ਿਆ ਵਾਲਾ ਚੌਥਾ ਮਿੱਤਰ ਜੋ ਤਿੰਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਜ਼ਿਆਦਾ
ਸਮਝਦਾਰ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਦਰਖਤ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਟਾਹਣੇ ਨੂੰ
ਕੱਟਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਆਪਾਂ ਦਰਖਤ ਦੇ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਕੱਚੇ ਪੱਕੇ
ਫਲ ਤੋੜ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ।

ਪੰਜਾਬੀ ਪਦਮ ਲੇਸ਼ਿਆ ਵਾਲਾ ਮਿੱਤਰ ਆਖਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਆਪਾਂ ਨੂੰ
ਕੱਚੇ ਫਲ ਨਹੀਂ ਤੋੜਨੇ ਚਾਹੀਦੇ। ਆਪਣੇ ਖਾਣ ਲਈ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਪੱਕੇ
ਫਲ ਹੀ ਕੰਮ ਆਉਣੇ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਆਪਾਂ ਸਿਰਫ ਪੱਕੇ ਫਲ ਹੀ ਤੋੜ
ਕੇ ਖਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ।

ਛੇਵਾਂ ਮਿੱਤਰ ਜੋ ਕਿ ਸੁਕਲ ਲੇਸ਼ਿਆ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ
ਕਿ ਦਰਖਤ ਨੂੰ ਜਾਂ ਟਾਹਣੇ ਨੂੰ ਜਾਂ ਟਾਹਣੀ ਨੂੰ ਕੱਟਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ
ਨਹੀਂ। ਕੱਚੇ ਪੱਕੇ ਸਾਰੇ ਫਲ ਵੀ ਤੋੜਨ ਦੀ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ। ਜਿਹੜੇ
ਫਲ ਪੱਕ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਧਰਤੀ ਤੇ ਡਿੱਗੇ ਪਏ ਹਨ, ਆਪਾਂ ਸਾਰੇ
ਉਹਨਾਂ ਫਲਾਂ ਨੂੰ ਖਾ ਕੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਭੁੱਖ ਮਿਟਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਪਰੋਕਤ ਕਹਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ
ਪਹਿਲੇ ਤਿੰਨ ਮਨੁੱਖ ਅਸੁੱਭ ਵਿਚਾਰਾ ਕਾਰਨ ਅਸੁੱਭ ਲੇਸ਼ਿਆ ਵਾਲੇ ਹਨ।
ਅਗਲੇ ਤਿੰਨ ਮਿੱਤਰ ਸੁੱਭ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਾਰਨ ਸੁਭ ਲੇਸ਼ਿਆਂ ਵਾਲੇ ਹਨ
(ਵੇਖੋ ਚਿੱਤਰ)।

ਚੌਂਤੀਵਾਂ ਅਧਿਐਨ

ਮੈਂ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਾਰ ਲੋਸ਼ਿਆਵਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਾਂਗਾ। ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ
ਤੁਸੀਂ 6 ਲੋਸ਼ਿਆ ਦੇ ਰੰਗ ਦਾ ਵਰਨਣ ਸੁਣੋ। 1।

ਲੋਸ਼ਿਆ ਦੇ ਨਾਉਂ, ਵਰਨ, ਰਸ, ਗੰਧ, ਸਪਰਸ਼, ਪਰਿਨਾਮ, ਲੱਛਣ,
ਸਥਾਨ, ਸਥਿਤੀ, ਗਤੀ ਅਤੇ ਉਮਰ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਸੁਣੋ। 2।

(ਨਾਮ ਦੁਆਰ)

- ਲੋਸ਼ਿਆਵਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ। (1) ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ (ਕਾਲਾ)
- (2) ਨੀਲ (3) ਕਪੋਤ (ਕਬੂਤਰ ਵਰਗਾ ਰੰਗ) (4) ਤੇਜਸ (ਲਾਲ)
- (5) ਪਦਮ (ਪੀਲਾ) (6) ਸ਼ੁਕਲ (ਸਫੈਦ)। 3।

(ਰੰਗ ਦੁਆਰ)

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਲੋਸ਼ਿਆ ਦਾ ਰੰਗ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰੇ ਬੱਦਲਾਂ (ਮੱਝਾਂ ਦੇ
ਸਿੰਗਾ) ਅਰਿਸਟਰ ਫਲ (ਰੀਠਾ) ਖੰਜਨ, ਅੰਜਨ (ਸੂਰਮਾ) ਅਤੇ ਨੇਤਰ
ਤਾਰਿਕਾ ਦਾ ਸਮਾਨ ਕਾਲਾ ਹੈ। 4।

ਨੀਲ ਲੋਸ਼ਿਆ ਦਾ ਰੰਗ : ਨੀਲ ਅਸ਼ੇਕ, ਦਰਖਤ, ਚਾਸ ਪੰਛੀ ਦੇ
ਪਰ ਅਤੇ ਬੇਡੂਰਿਆ ਮਨੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੀਲਾ ਹੈ। 5।

ਕਪੋਤ ਲੋਸ਼ਿਆ ਦਾ ਰੰਗ : ਅਲਸੀ ਦੇ ਛੁੱਲ ਕੋਇਲ ਤੇ ਪਰ ਅਤੇ
ਕਬੂਤਰ ਦੀ ਚੁੰਝ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਕਾਲਾ ਅਤੇ ਕੁਝ ਲਾਲ ਮਿਲਿਆ
ਜ਼ਿਲੀਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 6।

ਤੇਜੋ ਲੋਸ਼ਿਆ ਦਾ ਰੰਗ : ਹਿੰਗੁਲ, ਧਾਤ, ਰੀਤੂਆ ਚਮਕਦਾ ਸੂਰਜ,
ਤੋਤੇ ਦੀ ਚੁੰਝ ਤੇ ਦੀਪਕ ਦੀ ਲੋਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 7।

ਪਦਮ ਲੋਸ਼ਿਆ ਦਾ ਰੰਗ : ਹਰੀ ਤਾਲ (ਪੀਲਾ) ਤੇ ਹਲਦੀ ਦੇ

ਟੁਕੜੇ ਅਸਣ ਅਤੇ ਸਣ ਦੇ ਛੁੱਲਾਂ ਵਰਗਾ ਪੀਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 14।

ਸੁਕਲ ਲੋਸ਼ਿਆ ਦਾ ਰੰਗ : ਸਫੈਦ, ਅੰਕਰਤਨ (ਸਫੈਦ ਰਤਨ) ਕੁੰਦਮੁੱਚ ਦਾ ਛੁੱਲ, ਢੁੱਧ ਦੀ ਧਾਰ, ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਹਾਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਫੈਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 15।

(ਰਸ ਦੁਆਰ)

ਕੌੜਾ ਤੂੰਬਾ (ਕੱਡੂ) ਨਿੰਮ ਅਤੇ ਕੌੜੀ ਰੋਹਨੀ ਦਾ ਰਸ ਜਿੰਨਾ ਕੌੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਅਨੰਤ ਗੁਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੌੜਾ, ਕਿਸ਼ਨ (ਕਾਲਾ) ਲੋਸ਼ਿਆ ਦਾ ਰਸ ਹੈ। 16।

ਤਰਿਕੂਟ ਅਤੇ ਗੱਜ ਪੀਪਲ ਦਾ ਰਸ ਜਿੰਨਾ ਤਿੱਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਅਨੰਤ ਗੁਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਿੱਖਾ ਨੀਲ ਲੋਸ਼ਿਆ ਦਾ ਰਸ ਹੈ। 17।

ਕੱਚੇ ਅੰਬ ਦੇ ਰਸ, ਕੱਚੇ ਕਪਿਂਬ ਦਾ ਰਸ ਜਿੰਨਾ ਕਸੈਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਅਨੰਤ ਗੁਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਸੈਲਾ ਕਪੋਤ ਲੋਸ਼ਿਆ ਦਾ ਰਸ ਹੈ। 18।

ਪੱਕੇ ਹੋਏ ਅੰਬ ਅਤੇ ਪੱਕੇ ਹੋਏ ਕਪੀਬ ਦਾ ਰਸ ਜਿੰਨਾ ਖੱਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਅਨੰਤ ਗੁਣਾ ਖੱਟਾ ਮਿੱਠਾ ਤੇਜ਼ੇ ਲੋਸ਼ਿਆ ਦਾ ਰਸ ਹੈ। 19।

ਉਤਮ ਸੁਰਾ (ਸਰਾਬ) ਛੁੱਲਾਂ ਦੇ ਬਣੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਆਸਵ (ਅਰਕ) ਮਧੂ (ਵਿਸੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਰਾਬ) ਅਤੇ ਸਿਰਕੇ ਦਾ ਰਸ ਜਿੰਨਾ ਕਸੈਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਅਨੰਤ ਗੁਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਸੈਲਾ ਪਦਮ ਲੋਸ਼ਿਆ ਦਾ ਰਸ ਹੈ। 20।

ਖਜੂਰ, ਦਾਖ, ਢੁੱਧ, ਖੀਰ, ਖੰਡ ਅਤੇ ਸ਼ੱਕਰ ਦਾ ਰਸ ਜਿੰਨਾ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਅਨੰਤ ਗੁਣਾ ਮਿੱਠਾ ਸੁਕਲ ਲੋਸ਼ਿਆ ਦਾ ਰਸ ਹੈ। 21।

(ਗੰਧ ਦੁਆਰ)

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਾਂ, ਕੁੱਤੇ ਅਤੇ ਸੱਪ ਦੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਸਰੀਰ ਵਰਗੀ ਬਦਬੂ
ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਅਨੰਤ ਗੁਣਾ ਦੁਰਗੰਧ (ਬਦਬੂ) ਪਹਿਲੀਆਂ ਤਿੰਨ
ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 16।

ਸੁਰੰਧ ਵਾਲੇ ਛੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਪੀਸੇ ਜਾ ਰਹੇ ਖੁਸ਼ਬੂਆਂ (ਚੰਦਨ ਆਦਿ)
ਵਰਗੀ ਰੰਧ ਪਿਛਲੀਆਂ ਤਿੰਨ ਸ਼ੁਭ ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 17।

(ਸਪਰਸ ਦੁਆਰ)

ਕਰਪੱਤਰ, ਗਾਂ ਦੀ ਜੀਭ ਅਤੇ ਸਾਗ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੀ ਛੋਹ, ਵਰਗਾ
ਖੁਰਦਰਾਪਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਅਨੰਤ ਗੁਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖੁਰਦਰੀ ਛੋਹ
ਪਹਿਲੀਆਂ ਤਿੰਨ ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ ਦੀ ਹੈ। 18।

ਬੂਰ (ਬਨਸਪਤੀ), ਮੱਖਣ, ਸਿਰੀਜ਼ ਦੇ ਛੁੱਲਾਂ ਦੀ ਛੋਹ ਵਰਗੀ
ਕੌਮਲ (ਨਰਮ) ਛੋਹ ਪਿਛਲੀਆਂ ਤਿੰਨ ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ ਦੀ ਹੈ। 19।

(ਪਰਿਨਾਮ ਦੁਆਰ)

ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨ, ਨੌ, ਸਤਾਈ, ਇਕਾਸੀ ਜਾਂ 243 (ਘੱਟ,
ਮੱਧਮ, ਜ਼ਿਆਦਾ) ਪਰਿਨਾਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। 20।

(ਲੱਖਣ ਦੁਆਰ)

ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਪੰਜ ਆਸਰਵਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਹੈ, ਤਿੰਨ ਗੁਪਤੀਆਂ ਤੋਂ
ਰਹਿਤ ਹੈ, ਭਾਵ ਪਾਲਣ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਛੇ ਕਾਇਆਂ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ
ਰੱਖਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਹਿੰਸਾ ਆਦਿ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਨੀਚ
ਹੈ, ਅਵਿਵੇਕੀ ਹੈ। ਬੁਰੇ ਕੰਮ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਕਰੂਰ ਹੈ, ਇੰਦਰੀਆਂ ਤੇ ਕਾਬੂ
ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ, ਬੁਰੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਲੇ
ਸ਼ਿਆ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 21-122।

ਜੋ ਈਰਖਾਲ੍ਹ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਤੇ ਹੀ ਡਟਣ ਵਾਲਾ, ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ
ਨਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਅਤੇ ਤਪੱਸਿਆ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਅਗਿਆਨੀ ਹੈ, ਧੋਖਾ
ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਰਮ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਵਿਸੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗਿਆ ਹੈ, ਦਵੇ
ਸ਼ੀ ਹੈ, ਠੱਗ ਹੈ, ਅਣਗਹਿਲੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਰਸ ਸੁਆਦਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗਾ
ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਸੁੱਖਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਆਰੰਬ (ਪਾਪ ਵਿਚ ਲੱਗਾ
ਹੋਇਆ ਹੈ) ਨੀਚ ਹੈ, ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦਾ ਧਨੀ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗਾ
ਸਵਾਰਬੀ ਮਨੁੱਖ, ਨੀਲ ਲੇਸ਼ਿਆ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। 23-24।

ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਪੁੱਠਾ (ਗਲਤ) ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਗਲਤ ਚਾਲ-ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ
ਹੈ, ਧੋਖਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਰਲਤਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤਾ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਨੂੰ
ਛੁਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਿੱਖਿਆ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ
(ਪਾਪ) ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਨਗਰੀਆ (ਦੁਸ਼ਟ) ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਰਾਏ ਭੇਦ
ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਦੁਸ਼ਟ ਵਚਨ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ, ਚੌਰੀ ਅਤੇ ਪਰਾਈ
ਸੰਪਤੀ ਨੂੰ ਨਾ ਸਹਿਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਕਪੋਤ ਲੇਸ਼ਿਆ ਵਾਲਾ ਹੈ। 25-
26।

ਜੋ ਨਿਮਰਤਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਚਾਲਾਕੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਧੋਖਾ ਨਹੀਂ
ਦਿੰਦਾ, ਸ਼ੇਰ-ਸ਼ਰਾਬਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਵਿਨੈ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਹੈ।
ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ ਮਨ ਨੂੰ ਰੋਕਦਾ ਹੈ। ਯੋਗੀ ਹੈ, ਪੜ੍ਹਨ, ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਰਾਹੀਂ
ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਪਧਾਨ (ਪੜ੍ਹਾਈ ਸਮੇਂ ਤਪ) ਕਰਨ
ਵਾਲਾ ਹੈ। ਜੋ ਧਰਮ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਧਰਮ ਤੇ ਦ੍ਰੀੜ ਹੈ ਤੇ
ਪਾਪ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ, ਭਲਾ ਚਾਹੁਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਯੋਗਾਂ ਵਿਚ
ਲੱਗਾ ਮਨੁੱਖ ਤੇਜੋ ਲੇਸ਼ਿਆ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। 27-28।

ਜਿਸ ਜੀਵ ਨੇ ਕਰੋਧ, ਮਾਨ, ਮਾਇਆ ਅਤੇ ਲੋਭ ਜਿਸ ਦੇ ਜੀਵਨ